

**Recente waarnemingen van de glanzende gastmier
Formicoxenus nitidulus (Nylander, 1846) in Vlaanderen
(Hymenoptera: Formicidae)**

Wouter DEKONINCK^{1,6}, Thomas PARMENTIER^{1,2}, Jeroen CASTEELS^{3,4},
Philippe WEGNEZ⁵ & François VANKERKHOVEN⁶

¹ Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN), Vautierstraat, 29, B-1000 Brussel
(wouter.dekoninck@natuurwetenschappen.be)

² Laboratory of Socioecology and Social Evolution, KU Leuven, Naamsestraat 59, B-3000 Leuven

³ Agentschap voor Natuur en Bos, Gebouw Anna Bijns Lange Kievitstraat 111/113 bus 63, B-2018, Antwerpen

⁴ BINCO vzw, Walmersumstraat 44, B-3380, Glabbeek

⁵ Rue de la Grotte, 23, B-4651 Herve

⁶ Mierenwerkgroep Polyergus, Wolvenstraat 9, B-3290 Diest

Abstract

Two recent and one old observation of *Formicoxenus nitidulus* (Nylander, 1846) are mentioned for Flanders. So far this species was recorded six times in Flanders. We found this ant four times in the neighbourhood of or in nests of *Formica pratensis* Retzius, 1783 and twice with *Formica polyctena* Förster, 1850. Probably this species is less rare in Flanders than so far documented.

Keywords: *Formicoxenus nitidulus*, Flanders, recent records, host species.

Samenvatting

We vermelden hier twee recente en één oude waarneming van de glanzende gastmier, *Formicoxenus nitidulus* (Nylander, 1846) voor Vlaanderen. Hierdoor telt Vlaanderen tot op heden zes waarnemingen van deze mierensoort. De soort werd in Vlaanderen vier keer gevonden in de onmiddellijke omgeving of in nesten van *Formica pratensis* Retzius, 1783 en twee keer bij *Formica polyctena* Förster, 1850. Hoogstwaarschijnlijk is deze soort minder zeldzaam in Vlaanderen dan tot op heden gedocumenteerd.

Résumé

Deux observations récentes et une ancienne de *Formicoxenus nitidulus* (Nylander, 1846) sont mentionnées pour la Flandre. Jusqu'ici cette espèce a été trouvée six fois en Flandre: quatre fois aux alentours ou dans des nids de *Formica pratensis* Retzius, 1783 et deux fois chez *Formica polyctena* Förster, 1850. Il est probable que cette espèce soit plus répandue en Flandre que ce que la littérature ne le laisse supposer.

Inleiding

De glanzende gastmier, *Formicoxenus nitidulus* (Nylander, 1846) is volgens de voorlopige Vlaamse Rode Lijst met uitsterven bedreigd (DEKONINCK *et al.*, 2003). De recente Belgische mierenatlas

(DEKONINCK *et al.*, 2012) vermeldt slechts drie waarnemingen van deze soort voor Vlaanderen. In Wallonië en Frankrijk echter werd de soort recent op veel meer plaatsen waargenomen (WEGNEZ *et al.*, 2011) als gast bij drie van de vier bij ons voorkomende bosmiersoorten (*Formica rufa* L., 1758, *Formica pratensis* Retzius, 1783 en *Formica polyctena* Förster, 1850).

Deze kleine miertjes (2-3 mm) vind je alleen in en rond de nesten van hun gastheer, de rode bosmier. Een typisch en opvallend kenmerk is de naar voren gerichte stekel aan de onderkant van de postpetiolus (tweede knoop) en de glanzende kop en achterlijf (foto's zie WEGNEZ *et al.*, 2011). Een kolonie van deze gastmier telt zo'n 100 werksters en in een bosmierennest kunnen meer dan één van deze kolonies voorkomen. Aangezien de mannetjes van deze soort ongevleugeld zijn, heeft de paring (tussen juli en september) op het nest van de gastheer plaats. De gevleugelde, bevruchte wijfjes kunnen naar andere nabije nesten van de bosmieren vliegen maar de kans is groot dat ze een nieuwe kolonie in het eigen gastheernest stichten. Van het dispersievermogen van deze mier is maar zeer weinig gekend maar zeker is dat haar kwetsbaarheid gerelateerd is met die van de bosmieren. Rode bosmieren zijn in Vlaanderen beschermd en relatief zeldzaam, zo ook dus hun gasten. Ook volgens de internationale Rode Lijst van de IUCN (International Union for Conservation of Nature) wordt de glanzende gastmier als kwetsbaar beschouwd.

Recent werden van deze soort twee waarnemingen geregistreerd in Vlaanderen. Een waarneming uit Zoersel en een uit Duffel de Mosterdpot zijn de vierde en vijfde recente waarneming voor Vlaanderen. Tijdens een herziening van de mieren uit de collectie Roelofs (KBIN) werd op eenzelfde speld een werkster van *F. pratensis* en een werksters van *F. nitidulus* gevonden, ingezameld tijdens de periode 1930-1951 te Sint-Antonius (Zoersel). We bespreken hier deze waarnemingen en herzien de status van deze mierensoort voor Vlaanderen.

Nieuwe waarnemingen van *Formicoxenus nitidulus* in Vlaanderen

We vermelden hier twee recente waarnemingen en één oude waarneming uit de KBIN collectie.

BESTUDEERD MATERIAAL.

- Prov. Antwerpen, Duffel, Mosterdpot natuureservaat NP, 10.VII.2014, 12 werksters, leg. & det. T. Parmentier & W. Dekoninck, coll. KBIN, gastheersoort: *Formica polyctena*.

- Prov. Antwerpen, Zoersel, Graffendonk/Zoerselbos, 25.VIII.2014, 1 werkster, leg. & det. J. Casteels, coll. KBIN, gastheersoort: *Formica polyctena*.

- Prov. Antwerpen, Sint-Antonius, Zoersel, 1930-1951 (op het etiket is enkel "mai" vermeld); 1 werkster, leg. P.J. Roelofs, det. W. Dekoninck, coll. KBIN, gastheersoort: *Formica pratensis* (op dezelfde naald).

Discussie

De hier vermelde waarnemingen van de glanzende gastmier doen vermoeden dat nog meer waarnemingen van deze soort in Vlaanderen mogen worden verwacht, indien wordt gezocht op het juiste moment en met de juiste techniek. Dit bleek ook in Wallonië recent zo te zijn (WEGNEZ *et al.*, 2011). De meeste waarnemingen daar dateren van de periode augustus tot oktober en er werd vooral gekeken bovenop de rode bosmierenhoop. De recente waarnemingen in Vlaanderen waren eerder toevallige vondsten. Te Duffel werd de soort ontdekt tijdens het zoeken naar myrmecofiele Staphylinidae. In Zoersel werd de soort ontdekt tijdens het verplaatsen van enkele *F. polyctena* koepels door de gemeente Zoersel i.s.m. het Agentschap Natuur en Bos van een smalle wegberm tussen twee woonblokken (na het kappen van een dennenbos) naar een geschiktere plaats in het Zoerselbos. In Nederland en Duitsland is het verplaatsen van koepels van de rode bosmier altijd met zeer wisselend succes uitgevoerd (www.nlmieren.nl; www.ameisenschutzwarde.de).

Daar tot op heden de verspreiding van deze soort duidelijk werd onderschat, stellen we hier voor om de soort op de voorlopige Rode Lijst van mieren van Vlaanderen onder te brengen in de categorie van de sterk bedreigde soorten in plaats van de met uitsterven bedreigde soorten. Ook in Nederland werd recent *F. nitidulus* als algemeen te verwachten soort bestempeld door BOER (2010) en ook in Finland is deze soort lokaal algemeen (mond. med. Härkönen S.). In Luxemburg werd de soort na meer dan 70 jaar (STUMPER, 1953) ook op zes vindplaatsen gevonden (zowel bij *F. rufa* als *F. polyctena* WEGNEZ & FICHAUX, in prep.) wat aangeeft dat ook daar het voorkomen en de verspreiding van deze soort tot voor kort duidelijk werd onderschat.

Niettegenstaande de soort in Vlaanderen dus zeker algemener blijkt dan aanvankelijk gedacht, blijft deze soort een belangrijke en goede indicator voor onverstoorde gebieden met grote en vitale bosmierenpopulaties. We vermoeden dan ook dat vooral in de Kempen en in enkele grote Limburgse heidegebieden deze soort als indicatorsoort kan worden gebruikt in de toekomst.

Dankwoord

We willen iedereen bedanken die de Vlaamse mierenwerkgroep Polyergus de toestemming gaf om mieren te bemonsteren de laatste jaren. Verder willen we het Agentschap Natuur en Bos alsook Binco vzw bedanken voor het melden en opvolgen van de bosmierenverhuis te Zoersel.

Literatuur

- BOER P., 2010. - Mieren van de Benelux. - Jeugdbondsuitgeverij, 's Graveland, 183 pp.
- DEKONINCK W., VANKERKHOVEN F. & MAELFAIT J.-P., 2003. - Verspreidingsatlas en voorlopige Rode Lijst van de mieren van Vlaanderen. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud 2003.07. Brussel 191 pp.
- DEKONINCK W., IGNACE D., VANKERKHOVEN F. & WEGNEZ F., 2012. - Verspreidingsatlas van de mieren van België - Atlas des fourmis de Belgique. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 148(2): 95-186.
- STUMPER R., 1953 [1952]. - Études myrmécologiques. XI. Fourmis luxembourgeoises. *Bulletin de la Société des Naturalistes Luxembourgeois*, 46: 122-130. [1953-11-18].
- WEGNEZ P., DE GREEF S., DEGACHE S., IGNACE D. & DEKONINCK W., 2011. - Observations récentes de la fourmi *Formicoxenus nitidulus* (NYLANDER, 1846) en Belgique et en France (Hyménoptère Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 147(1): 20-27.
- WEGNEZ P. & FICHAUX M., in prep. - Liste actualisée des espèces de fourmis répertoriées au Grand-Duché de Luxembourg.